

Прилади і системи біомедичних технологій

УДК 617.55-089-78

ФОТОДИНАМІЧНА ТЕРАПІЯ: ФІЗИЧНІ ОСНОВИ, ПРОБЛЕМАТИКА

Терещенко С.В., Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", м. Київ, Україна

У роботі проведено аналіз одного з найперспективніших методів лікування онкологічних захворювань – фотодинамічної терапії (ФДТ) та основні фізичні особливості процесу. Підкреслюється, що головним фактором, який впливає на знищення злякисних новоутворень, є синглетний кисень

Вступ. Постановка проблеми

Певні хімічні речовини під дією світла можуть викликати біологічні реакції в живому організмі. Експерименти по використанню барвників і світла для руйнування мікроорганізмів, проведені ще на початку 20 століття, лягли в основу методу фотодинамічної терапії (ФДТ). Основна мета всіх проведених у цій області досліджень - знищення злякисних тканин без збитку для здорових.

Наразі ФДТ можна віднести до найбільш перспективних методів лікування онкологічних захворювань. Цей метод, що на сьогодні має у світі бурхливий розвиток, є принципово новим лікувальним методом в онкології, який базується на здатності фотосенсибілізаторів (ФС) селективно накопичуватись в біотканинах пухлин і при локальному впливі оптичного опромінювання визначеної довжини хвилі генерувати синглетний кисень чи вільні радикали, котрі містять кисень, що спричиняють загибель злякисних новоутворень.

ФДТ можна назвати "холодним" фотохімічним процесом, тому що в ньому не відбувається термічного ушкодження тканини. Метод ФДТ має переваги перед традиційною променевою терапією раку: висока вибірковість ураження тканини пухлини, відсутність важких місцевих і системних ускладнень. Завдяки цьому, він може бути використаний навіть у тих випадках, коли хірургічне втручання є протипоказаним. Серед побічних ефектів ФДТ можна відзначити світлочутливість, термін якої коливається від 2 днів до 11 місяців у залежності від типу ФС, що використовуюється. Безсумнівною перевагою методу є те, що його одночасно можна застосовувати і для діагностування патологічних вогнищ, і границь поширення пухлини, у тому числі і підслизової. Ефективність ФДТ є надзвичайно високою – позитивні результати досягаються у більш ніж 90% випадків. Причому повне знищення пухлини спостерігається більш ніж у половини хворих [1].

З огляду на нагальну потребу впровадження ФДТ у клінічну практику в Україні пропонується аналіз, присвячений фізичним аспектам протікання процесу при використанні цього перспективного методу для лікування пухлин.

Фізичні аспекти ФДТ

Розвиток методу фотодинамічної терапії в ефективну клінічну методику вимагає в першу чергу спрямування зусиль на розробку фізико-математичної

моделі процесу ФДТ, яка б дозволила ще на стадії доклінічного планування операції оцінити можливі результати та наслідки фотодеструкції біотканин. Загальні проблеми щодо цього висвітлено у [2], в даній же роботі розглянуто проблеми, пов'язані з фотосенсибілізатором та фізико-хімічними аспектами протікання процесу ФДТ. Базова ідея процесу ФДТ зображена на рис. 1 [3]:

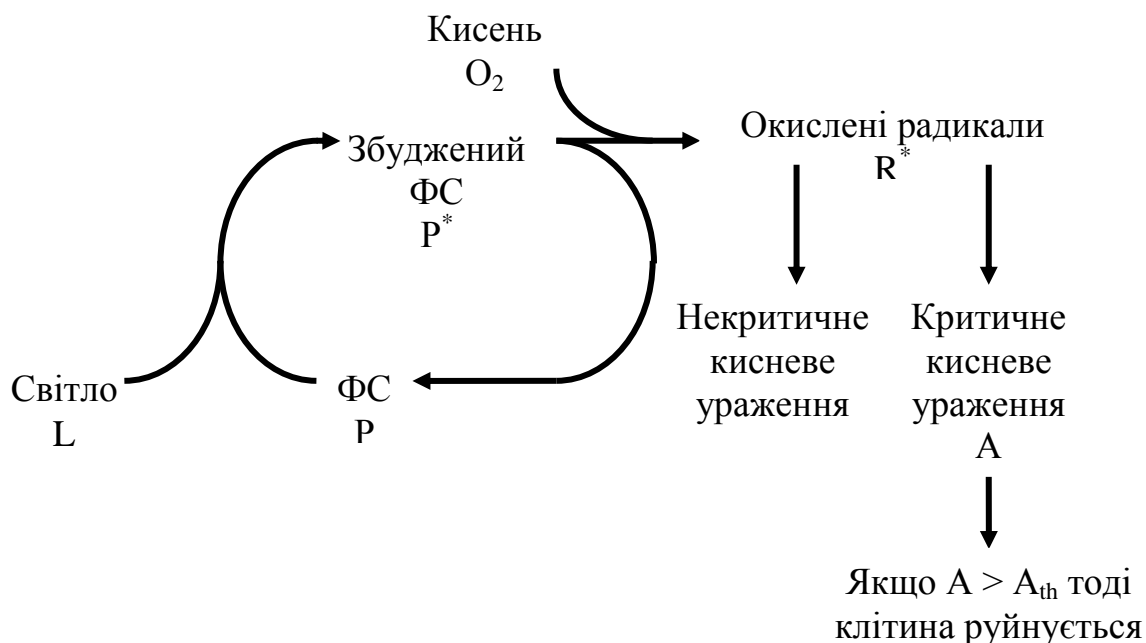
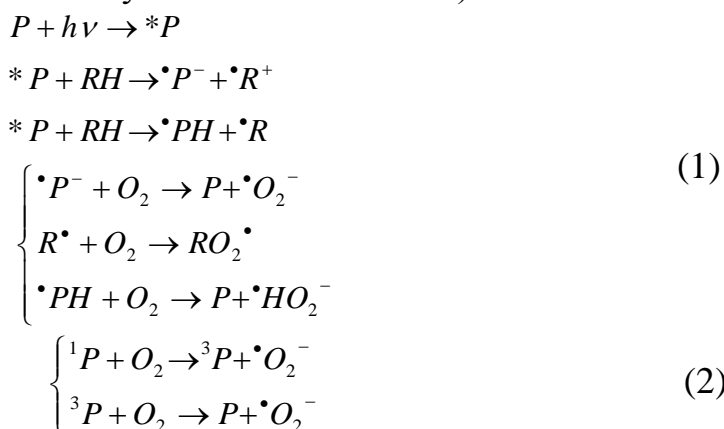

Рисунок 1 – Схематична діаграма ФДТ

Фотодинамічний ефект залежить від кількості доставленого до біотканини світла (L), кількості накопиченого у тканині ФС (P), кількості кисню (O₂) у тканині. Поглинене світло перетворює фотосенсибілізатор в активовану його модифікацію (P*). Збуджений ФС вступає в фотохімічні реакції першого або другого типу з киснем, що призводить до утворення окислених радикалів (R*, в основному синглетного кисню):

де P – фотосенсибілізатор; *P – збуджений ФС; ¹P, ³P – синглетний та триплетний стан фотосенсибілізатора відповідно; RH – речовина; O₂ – кисень;

O_2^- – синглетний кисень; $\bullet$ – знак радикала.

Частина цих радикалів атакує клітини і є причиною акумулювання кисневого ураження (А). У випадку, коли акумульоване ураження перевищить порогове значення ($A > A_{th}$), має місце руйнація клітини.

Процес фотосенсибілізації на молекулярно-енергетичному рівні при різноманітних шляхах протікання процесу фотосенсибілізації наглядно демонструє діаграма Яблонського (Рис. 2) [4]:

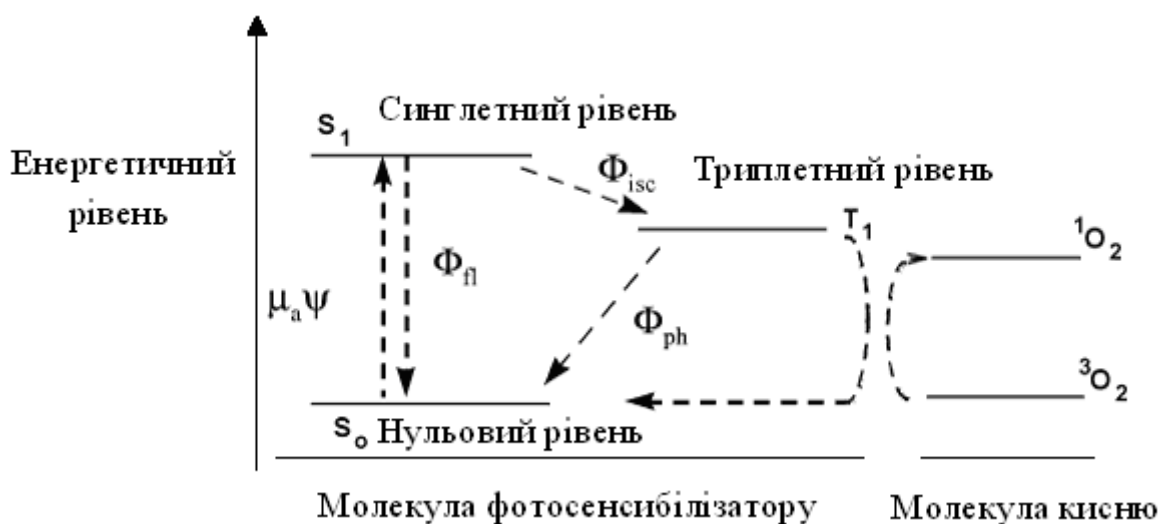

Рисунок 2 – Діаграма Яблонського

Квант світла, що взаємодіє з молекулою фотосенсибілізатора, переводить її з основного енергетичного стану S_0 у синглетний збуджений стан S_1 . Останній може дезактивуватися двома шляхами з ймовірностями, що є фізичними константами для даної молекули ФС, а саме:

1. Випромінювання молекулою ФС кванта світла флуоресценції Φ_{fl} супроводжується переходом в основний стан S_0 з ймовірністю, пропорційною добутку коефіцієнтів поглинання та опроміненості ($\mu_a \psi$). Цей процес дуже швидкий, порядку 10^3 - 10^{10} s^{-1} . Вважається, що ФС при цьому процесі не виконує фотодинамічної дії (ФД), однак дані по гасінню флуоресценції порфіринів атмосферним O_2 у розчинах показують, що синглетний стан ФС може бути також джерелом синглетного кисню (СК). Ефективність гасіння синглетів визначається особливостями хімічної структури молекули ФС.

2. Квантовий перехід у триплетний стан Φ_{isc} , після чого можливі 4 ймовірнісні процеси:

- а) випуск кванта фосфорисценції Φ_{ph} і перехід в основний стан;
- б) пряма безвипромінювальна дезактивація енергії збудженого триплетного стану молекули ФС в основний стан;
- в) утворення СК за рахунок гасіння молекулярним O_2 збудженого триплету молекули ФС; синглетний кисень, що утворюється, «використовує» свою енергію збудження на запуск ланцюгових реакцій фотоокислювання

субстрату – цей шлях передачі енергії зветься фотохімічними реакціями 2-го типу (2) і саме йому більшість дослідників призначають основну роль у фотодеструкції;

г) міграція енергії на молекули, що оточують ФС (запуск свободнорадикальних процесів фотоокислювання білків, ліпідів, амінокислот); цей вид взаємодії прийнято називати, фотохімічними реакціями 1-го типу (1); очевидно, ФС, що працюють за цим механізмом, можна виділити в окрему групу, а специфіка механізмів їхньої фотодинамічної дії заслуговує окремого, а, можливо, і індивідуального розгляду.

Параметри процесу ФДТ

Загальну схему застосування методу ФДТ можна пояснити рис. 3 [5].

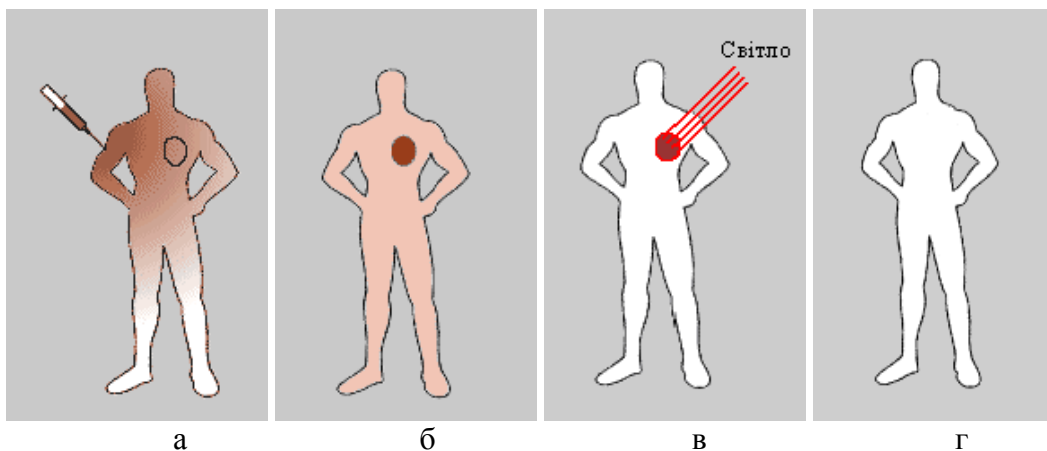

Рисунок 3 – Методика процесу фотодинамічної терапії

- пацієнту вводиться фотосенсибілізатор дозою d , внутрішньовенно або перорально (рис. 3а);
- витримується певний термін часу (Δt), впродовж якого препарат накопичується в злоякісних новоутвореннях та виводиться природнім шляхом із здорових біотканин (рис. 3б);
- здійснюється опромінювання уражених ділянок світлом (рис. 3в) при наступних параметрах: довжина хвилі – $\Delta\lambda$, енергетична опромінюваність – E , енергетична (фотодинамічна) доза – $W (D)$, тривалість опромінювання – T ;
- як результат має місце фотодинамічна руйнація пухлини (рис. 3г).

Вихідні параметри процесу фотодинамічної терапії:

- $\Delta\lambda$ – довжина хвилі випромінювання джерела світла (нм). Цей параметр напряму залежить від спектру поглинання фотосенсибілізатору і бажано, щоб він відповідав максимуму його поглинання. Звичайно цей параметр варіюється приблизно від 600 до 800 нм.
- d – доза ФС (мг на кг маси тіла пацієнта). Параметр суттєво залежить від типу ФС та методу його введення до організму пацієнта.
- Δt – проміжок часу між введенням фотосенсибілізатору і початком опромінювання (години), який необхідний для накопичення ФС у злоякісних новоутвореннях і виведення його з нормальних тканин.

• E – щільність потоку випромінювання на поверхні біотканини ($\text{мВт}/\text{см}^2$). Значення цього параметру залежить від типу ФС, що використовується, та оптичних властивостей біотканин. Щільність потоку випромінювання звичайно лежить в межах від 50 до 200 $\text{мВт}/\text{см}^2$.

• T – тривалість ФДТ процедури або світлова експозиція (хвилини). Як і попередні параметри, він в значній мірі залежить від типу ФС. Значення експозиції при ФДТ – 5 до 30 хвилин.

• $W(D)$ – енергетична (фотодинамічна) доза ($\text{Дж}/\text{см}^2$, Фотон/г). Визначення фотодинамічної дози є центральною концепцією при плануванні фотодеструкції.

Крім перерахованих параметрів при розрахунку ФД дози також необхідно знати геометричні та оптичні властивості біотканин, як нормальних, так і патологічних, а саме: коефіцієнт заломлення n ; коефіцієнт абсорбції μ_a ; коефіцієнт розсіювання – μ_s ; фактор анізотропії g ; густина тканини ρ . Геометричні параметри та оптичні характеристики системи доставки оптичного випромінювання до біотканини, що підлягає фотодинамічній деструкції, також мають суттєве значення при виборі конкретної схеми процесу ФДТ та визначенні фотодинамічної дози.

Обговорення та висновки

Розгляд фізичних аспектів фотодинамічної терапії дозволяє зробити висновок щодо неоднозначності протікання процесу ФДТ з використанням різних фотосенсибілізаторів та їх ключову роль в цьому процесі. Вибір конкретного типу ФС впливає на параметри процесу ФДТ (Δt , $\Delta \lambda$, E , W , T) та безпосередньо визначає фотодинамічну дозу (D). Визначення фотодинамічної дози є центральним моментом при плануванні фотодеструкції злоякісних новоутворень з застосуванням конкретного фотосенсибілізатору [2].

Для досягнення зазначеної мети автор вважає за необхідне:

1) детальне вивчення властивостей існуючих та перспективних ФС з урахуванням математичного апарату, розробленого на даний момент для описання процесу ФДТ;

2) розробку математичної моделі ФДТ з урахуванням оптичних властивостей біотканин, взаємодії світла як з біооб'єктами, так і з ФС;

3) розробку певного результуючого коефіцієнту, для комплексної оцінки фотодинамічного ефекту, що дозволить створити більш універсальні методики математичних розрахунків;

4) вдосконалення методик розрахунку фотодинамічної дози.

Запропонований аналіз фізико-хімічних основ процесу фотодинамічної терапії може бути корисний при вдосконаленні фізико-математичних моделей, що описують даний процес. Врахування зазначених особливостей може сприяти визначенню оптимальної фотодинамічної дози та допоможе уникнути в подальшому помилок при перенесенні готових методик на інші фотосенсибілізатори, а також при застосуванні ФДТ для різних типів пухлин.

Література

1. Странадко Е.Ф., Новая лазерная технология лечения рака без операции. Фотодинамическая терапия // Восьмая Международная научно-практическая конференция по квантовой медицине, 17-18 ноября 2001 г. Сб. статей. – М.: 2002. –С. 219.
2. Терещенко С.В., Денисов М.О. Алгоритмічно-апаратна реалізація процесу ФДТ // Вісник НТУУ “КПІ”. Серія Приладобудування. – 2003. – Вип.. 26. – С. 117-123.
3. Updated Jan 17, 1998 by Steven L. Jacques, Ph.D., Oregon Medical Laser Center, <http://omlc.ogi.edu/pdt/PDTmath/index.html>.
4. Brian W.Pogue, Biomedical Photo-chemistry and Photo-imaging In Vivo Volume 14, Number 2, April 2000. ISSN 1060-3301.
5. <http://www.bmb.leeds.ac.uk/pdt/PDToverview.htm>.

Терещенко С.В. **Фотодинамическая терапия: физические основы, проблематика.**

В работе проведен анализ одного из наиболее перспективных методов лечения онкологических заболеваний – фотодинамической терапии (ФДТ) и основных физических особенностей процесса. Подчеркивается, что главным фактором, который влияет на уничтожение злокачественных новообразований, является кислород.

Tereschenko S.V. **Photodynamic therapy: physical fundamentals, problems.**

The photodynamic therapy (PDT) is one of the most perspective methods of oncologic diseases treatment. This paper contains an analysis of PDT-method and its basic physical features. It's emphasized the oxygen is a main factor affected on malignant tumor destruction.

Надійшло до редакції
12 серпня 2004 року

УДК 617.55-089-78

ОПТИЧНИЙ ДИСТАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СИСТЕМ ФЛУОРЕСЦЕНТНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ГІНЕКОЛОГІЇ

*Денисов М. О., Корольова Т. В., Вдовіна Т.В., Національний технічний університет
України “Київський політехнічний інститут”, м. Київ, Україна*

Розглядаються декілька різновидів технічної реалізації волоконно-оптичних транспортуючих систем та спряженого з ними оптичного дистального інструменту, призначених для застосування в клінічних системах флуоресцентної діагностики в гінекології

Вступ

Системи флуоресцентної діагностики в гінекології (СФДГ) призначені для використання в клінічних умовах для ранньої діагностики морфологічних змін в жіночих репродуктивних органах, які можуть виродитися в онкологічні захворювання.

Методика *in vivo* флуоресцентної діагностики ранніх стадій диспластичних змін епітелію шийки матки базується на відмінностях спектрів власної флуоресценції (автофлуоресценції) незміненої слизової та морфологічно змінених її ділянок [1].